

lus lib. VIII in Levit. verba Lucæ sic recitat: *Venerunt parentes ejus, ut offerrent pro eo, id est, Christo, hostiam, secundum quod scriptum est in lege Domini, Par turturum aut duos pullos columbarum.* Item S. Chrysost. Hom. de Occursu Dom. ait: *Ascenderunt ut offerrent pro eo, id est, Christo, sacrificium, par turturum aut duos pullos columbarum.* Idem etiam clarissimis terminis exprimit S. Hieron lib. I adversus Jovinian., cap. 25, dicens quod Christus, pro quo par turturum, aut duo pulli columbarum, die purgationis oblata sunt, voluerit legis moysaicæ ritus observare, ne præberet Judæis occasionem calumniandi. Item S. Leo epist. 4 Decretal. cap. 6: *Christus, ait, sic voluit baptizari, quomodo voluit circumcidi, hostiamque pro se emundationis offerri, ut qui factus erat ex muliere, fieret et sub lege, etc.* Denique ad prolem præ cæteris id extendit S. P. Aug. Q. 40 in Levit., dicens: *Nam quo pertinet quod superius ait (scilicet 7. 6), si nihil per hoc sacrificium fiebat pro eis, qui nascebantur?*

Patribus jam cit. consentiunt D. Bernard. serm. 5 de Purificat. D. Thom. 3. p. q. 37, art. 3, ad 4, S. Bonaventura de Vita Christi cap. 11, Rupertus in cap. XII Levit. et alii, quos longo ordine citatos vide apud Barradium in Concord. Evang. lib. X, cap. 1.

Dices cum Jansenio Gandensi cap. 10 Concord. Evang., item cum Yprensi in hoc cap. Levit., Toletio, Maldonato, A Lap. aliisque recentioribus: *Id quod hic habetur 7. 6, pro filio sive pro filia, referendum est ad id quod præcessit, scilicet, cum expleti fuerint dies purificationis suæ, non ad id quod sequitur, deferret agnum; ita ut sensus sit: Post finitos dies purificationis suæ, qui pro partu filia præscripti sunt, tunc deferret.* Unde et Biblia LXX Interp. edit. Complut. illud *pro filio sive pro filia* sejungunt a *7. 6* deferret agnum, et conjungunt cum *7. 6* dies purificationis suæ.

R. Neg. assumpt. 1. Quia hæc expositio est contra SS. PP. supra cit. 2. Quia licet edit. LXX ita habeat, tamen nostra Vulgata, quæ a S. Hieron. ex hebræo translata est, et etiam postea adhuc Romæ emendata fuit sub Sixto V et Clem. VIII, jam dictam dispunctionem non habet, sed sensum quasi in ambiguo relinquit, ita ut illud *pro filio sive pro filia* (salvo textu 7. 6 hujus cap.) æque videatur posse referri ad *7. 6* deferret agnum, ac ad *7. 6* dies purificationis suæ. Jam autem quando sensus ambiguus et obscurus est, tunc oportet Scripturam, non juxta ingenium proprium, sed juxta mentem SS. PP. interpretari. Item in simili casu (juxta regulam ex S. P. Aug. lib. II de Doct. Christ., cap. 9 desumptam, et ab omnibus communiter admissam) recurrendum est ad alia Scripturæ loca, ubi eadem res vel historia refertur, et videndum utrum ibidem non clarioribus verbis aut terminis exprimat. Cum igitur in Evang. S. Lucæ, ubi lex hic præscripta pariter refertur, claris terminis exprimat, quod sacrificia hic præcepta fuerint oblata pro Christo, evidens apparet, quod illud *pro filio sive pro filia* referendum sit ad *7. 6* deferret

agnum, non vero ad *7. 6* dies purificationis suæ.

Merito proinde S. P. Aug. præfatam recentiorum explicationem ex cap. II. S. Lucæ refutat, verbis supra cit. subjungens sequentia: *Quod si quis ita distinguere conabitur, ut dicat non esse jungendum, et super filio aut filia offerre agnum..... sed ita potius legendum, et cum adimpleti fuerint dies purgationis suæ super filio aut filia, id est dies purgationis impleti fuerint super illo aut illa, filio scilicet vel filia; deinde ab alio sensu sequatur: offeret agnum amniculum sine macula in holocaustum, et pullum columbinum pro peccato; id est, pro peccato suo, cum completi fuerint dies purgationis ejus super filio aut super filia. Quisquis ergo ita distinguendum putaverit, ex Evangelio convincetur, ubi cum tale aliquid nato ex Virgine Domino facerent, magis propter consuetudinem legis, quam propter necessitatem alicujus in eo expiandi purgandique peccati, sic legitur: Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo. Non dictum est: Pro matre ejus, sed: Pro eo, quamvis ea fierent quæ hoc loco præcepta sunt de duobus turturibus aut duobus pullis columbinis.*

SS. patrum sententiæ pariter favet quod canit Ecclesia in festo Purificationis: *Obtulerunt pro eo [Domino] par turturum, aut duos pullos columbarum.*

Obj. I. Dum dicitur Lucæ II: *Ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, scilicet pueri Jesu, respicitur ibidem non ad hanc oblationem agni vel turturum, sed ad oblationem et redemptionem istius pueri tanquam primogeniti, quæ lex ab hæc diversa est, quamvis eodem tempore simul utraque adimpleretur.*

Patet hoc; quia si proles primogenita erat mascula, sistebatur Domino et redimebatur quinque siciis; ut patet ex Num. III, 47, collato cum Exod. XIII, 13. Lex autem Levit. hic præscripta obligabat perpetuam, sive esset proles primogenita sive non, sive filius sive filia; ergo humanum aliquid etiam D. Augustinus passus est, dum dicit pro Christo oblata par turturum. Ita Jansenius Gandensis.

R. Neg. assumpt. Quia Evangelista respicit ad oblationem utramque: nam licet solus primogenitus deberet redimi; tamen pro primogenito æque ac pro secundo genitis debebat offerri hostia pro peccato; adeoque illæ leges tantum erant distinctæ tanquam magis et minus communes. Unde et S. Lucas non solum dicit 22: *Ut sisterent eum Domino*, sicut præcipitur Exod. XIII, sed etiam addit 24: *Et ut darent hostiam*, sicut nempe præceptum est hoc cap. Levit. Hæc autem immediata conjunctio satis evidenter insinuat, quod utrumque ad ipsum puerum spectaret, scilicet et præsentatio coram Domino, et oblatio hostiæ pro ejus majori sanctificatione.

Cum igitur secundum consuetudinem legis moysaicæ primogenitus non tantum deberet offerri Domino, sed etiam mater post impletos dies purificationis suæ deberet offerre hostiam, clare sequitur, quod Lucæ II non solum respiciatur ad oblationem et redemptionem

pueri tanquam primogeniti, sed etiam ad oblationem agni vel turturum. Ac proinde nihil hallucinationis passus est S. P. Aug. dum dixit quod alii patres passim docent, ipsaque asserit Ecclesia.

Obj. II. Pro eo offerrebantur sacrificia, pro quo sacerdos in die purificationis orabat; atqui sacerdos offerens sacrificia hic præscripta, orabat pro matre, ut patet hic 7. 7, ubi dicitur: *Sacerdos offeret illa coram Domino, et orabit pro ea* (scilicet matre), et sic mundabitur a profluvio sanguinis sui. Ergo illa sacrificia offerbantur pro matre, et non pro puero.

R. Neg. conseq. quoad secundam partem: nam quamvis ista sacrificia offerrentur pro matre, tamen inde nequaquam concluditur, quod simul non offerrentur pro prole: Scriptura enim hic asserendo unum non propterea negat aliud. Cum igitur hæc simul consistant, quod juxta 7. 7 hujus cap. sacrificia illa sint oblata pro matre, et juxta Evang. S. Lucæ sint oblata pro prole, dicendum est, ut uterque Scripturæ locus concilietur, quod non tantum pro matre, sed etiam pro prole oblata sint; præsertim cum multo clarius Evang. exprimat, fuisse oblata pro prole, quam versus 7 hic insinuet, fuisse oblata pro matre.

Obj. III. Si hostia pro peccato, hic præscripta, fuisset oblata pro prole, necessario debuisset offerri pro peccato originali (nam aliud peccatum certo proles non contraxerat), uti docet S. P. Aug. Q. supra cit. dicens: *Hic satis apparet quemadmodum dictum sit: Ego in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis mater mea in utero me aluit.* Atqui tamen admitti nequit, quod ista hostia fuerit oblata pro peccato originali; siquidem illud jam in circumcisione octavo die remissum erat; ergo, etc. Ante responsionem

Nota, ridicule pro more suo hic opinari rabbinos, peccatum (pro quo mater debebat offerre hostiam) illud esse, quod ipsa in partu præ dolore constituerit vel juraverit, se non amplius redditurum debitum marito. Nonnulli alii intelligunt peccatum libidinis, quod facile in coitu admittitur. Sed præterquam quod hoc non perpetretur ab omnibus prorsus conjugatis; nec ista opinio admitti potest; quandoquidem secundum illam non sit ratio, cur potius pro femina, quam pro viro deberet offerri hostia. Verius igitur dicendum apparet, quod hostia hic præscripta, quantum offerrebatur pro matre, fuerit oblata vel pro peccato proprie dicto indeterminate, si quod, v. g., a prægnante vel pariente admissum sit; vel potius et verisimilius non pro peccato formali, sed legali, sicuti cap. XV, 30, dicitur mulier menstruata debere offerre pro peccato, id est pro sua immunditia. Hoc notato,

R. Neg. min.; nam licet peccatum originale esset remissum per circumcisionem, tamen quia puer non circumcidebatur in templo, sed domi, ideo voluit Deus pro peccato jam ante expiato publice illud sacrificium sibi offerri, quando nempe puer cum matre in templo primum comparebat. Præterea etiam si hoc

sacrificium non fuisset oblata pro ipso peccato originali, sed tantum pro immunditia ex partu contracta; adhuc inde minime sequeretur, quod non pro prole, sed pro matre duntaxat debuisset offerri: nam cum hæc immunditia, etiam fatente A Lapide, vocetur peccatum, scilicet legale; præsertim quia ipsa ex peccato originali orta, vitiatam in Adamo propaginem nostram clare significat: purificatio non poterat sine ipsius fetus purgatione fieri, qui ex ipso sanguine exortus est, inquit S. P. Aug. supra cit. Q. 40 in Levit. Licet igitur infans mediante circumcisione purgatus esset a peccato originali, manebat tamen adhuc immundus legaliter, partim quia ex vitiato sanguine natus erat, et partim etiam quia adhuc quasi quid unum erat cum matre; et ideo cum matre per sacerdotem expiabatur, et magis sanctificabatur, Deoque hæc legali cæremonia consecrabatur.

Inst. Etiam prole mortua, debebant offerri sacrificia hic præscripta; atqui tamen tunc non offerrebantur pro prole; ergo, etc.

R. Hoc non esse mirum; quia, ut jam supra admisimus, ista hostia pro peccato, non tantum offerrebatur pro prole, sed etiam pro matre; adeoque etiam prole mortua, offerri debebat.

Obj. IV. Lex purificationis solam matrem puerperam spectabat, juxta id quod dicitur 7. 7: *Ista est lex parientis masculinum aut feminam.* Ergo prælatum sacrificium non offerrebatur pro prole.

R. Neg. conseq.; nam quamvis ista lex solam matrem spectaret, in quantum ipsius solius erat ea observare quæ hoc cap. præscripta sunt, tamen inde nullatenus sequitur quod hostia quam ad ostium tabernaculi in die purificationis deferre debebat, pro ipsa sola et non pro prole oblata fuerit.

Cap. XIII et XIV agitur de leprosis eorumque expiatione, et cap. XV tractatur de immunditia contracta ex fluxu seminis. Hæc autem omnia non continent particularem difficultatem, sed sola lectione intelligi possunt. Item de illis videri potest Analogia Becani cap. 15, Q. 5.

CAPUT XVI.

Præscribuntur ritus servandi in festo Expiationis.

QUÆSTIO PRIMA. — QUO TEMPORE ET QUA DE CAUSA DEUS INSTITUERIT FESTUM EXPIATIONIS.

Putat D. Th. 1, 2, Q. 102, a 4 ad 10, festum Expiationis institutum esse in memoriam illius beneficii, quo Deus propitiatus est peccato populi, de adoratione vituli ad preces Moysis. Imo Hebræi, quos sequuntur Lyranus, et Ribera lib. V de Templo, cap. 11, opinantur ideo diem decimum mensis septimi electum esse et dedicatum expiationi et pœnitentiæ, quia eo die plena peccati idololatriæ remissio populo a Moyse, cum secundis tabulis descendente, annuntiata est: putant enim ipsi Moysen ter fuisse in monte per 40 dies, scilicet primis 40 pro primis tabulis suscipiendis, secundis 40 diebus pro remissione pec-

cati in fabricatione vituli, tertiis 40 pro reficiendis tabulis; ita ut universim ibi cum Deo fuerit 120 diebus, hæseritque in monte usque ad decimum diem mensis septimi: nam si Moyses supponatur ascendisse in montem septimo die mensis tertii, inde numerando 120 dies, pervenies ad decimum diem mensis septimi. Verum hæc opinio falso nititur fundamento, nam 1. Moyses non ter, sed bis tantum fuit in monte per 40 dies, ut patet ex cap. IX lib. Deut. II; quia non est verum, quod decima die mensis septimi anni primi (qua præteritur peccati idololatriæ remissio populo annuntiata) festum Expiationis institutum fuerit. Itaque

R. et dico cum A Lapide, Mario et Abulensi: Hoc festum institutum est diu post acceptam remissionem peccati idololatriæ.

Prob. I. Quia hic γ . 1 dicitur: *Locutusque est Dominus ad Moysen post mortem duorum filiorum Aaron.* Atqui hæc mors, scilicet Nadab et Abiu, non contigit nisi post erectum tabernaculum, et post consecrationem sacerdotum, a Moyse per septem dies peractam; ergo non potest dici quod illud festum institutum fuerit eo die, quo populo annuntiata est plena peccati idololatriæ remissio. Unde

Prob. II. Pro festo Expiationis debebat summus sacerdos modo esse consecratus, et debebat tabernaculum esse erectum; nam cæremoniæ quæ hoc cap. præscribuntur in festo Expiationis observandæ, non poterant fieri nisi a summo sacerdote modo consecrato, et in tabernaculo modo erecto; ut patet legenti: atqui tabernaculum fuit erectum diu post remissionem peccati idololatriæ; ergo, etc.

Prob. min. Quia tabernaculum tantum erectum fuit mense primo, prima die mensis, anni secundi, ut dicitur Exod. XL, 2: remissio autem idololatriæ obtenta fuit diu ante erectum tabernaculum; ut etiam ipsimet Hebræi fateri coguntur: siquidem juxta ipsos obtenta fuit anno primo, mense septimo, decima die mensis. Ergo certum est, quod tabernaculum fuerit erectum diu post remissionem peccati idololatriæ.

Prob. III. Exod. XXXIV, ubi refertur descensus Moysis cum secundis tabulis, nulla omnino fit mentio de festo Expiationis; sed mox lex ulterius promulgatur, et mandantur (cap. XXXV) præparari necessaria ad fabricam tabernaculi.

Dices: Si illa cæremonia expiationis facta non fuerit, dum Moyses ultima vice descendit de monte, sequitur quod nunquam facta fuerit in deserto.

Prob. sequela: Ab illo die, quo descendit usque ad diem primum mensis primi, anni secundi, occupatus fuit fabricando et erigendo tabernaculo; ergo non fuit celebratum festum Expiationis anno primo. Deinde nec etiam celebratum fuit anno secundo et sequentibus: nam omnes consecrationes, principum oblationes, et sacrificia peracta sunt juxta montem Sinai, ante diem vigesimum mensis secundi, anni secundi, illoque die moverunt filii Israel castra et venerunt in desertum Pharan, ut dicitur Num. X, 11, et postea non videntur amplius sacrificasse; quia,

ut patet ex toto decursu lib. Num., non amplius quietem habuerunt, nec tempus erigendo tabernaculo. Nec denique potuit celebrari ante diem vigesimum mensis secundi; quia hoc festum erat affixum diei decimæ mensis septimi cujuslibet anni: ergo dicendum est, quod illud celebraverint anno primo, illo die quo Moyses descendit cum secundis tabulis.

R. Admittendo sequelam, scilicet quod festum illud nunquam celebraverint in deserto, sed tantum in terra promissionis; idque colligitur ex Num. XXVIII, 6, ubi filiis Israel jam ingressuris terram promissionis, præcipitur ut offerant jure sacrificium sicut obtulerant in monte Sinai; ex quo videtur sequi, quod in aliis locis nulla sacrificia obtulerint; nam alias non diceretur: *Quod obtulistis in monte Sinai, sed: Quod obtulistis in deserto.* Unde etiam quando Eleazarus, filius Aaron, consecratus fuit summus sacerdos, Num. XX, 26 et 28, non leguntur peracta illa sacrificia, quæ Deus in consecratione summi sacerdotis Exod. XXIX, præscriperat, quæque Levit. VIII facta sunt in consecratione Aaronis; sed tantum indutus fuit vestibus sacerdotalibus patris sui. Itaque causa hujus festi instituendi fuit, ut eo die fieret generalis expiatio omnium peccatorum, toto anno tam a sacerdotibus, quam a populo admissorum.

QUESTIO II. — QUENAM CÆREMONIÆ FUERINT ADHIBITÆ SINGULIS ANNIS IN FESTO EXPIATIONIS.

Resp. et dico: In vigilia hujus festi, valde solemnibus, scilicet die nona mensis septimi debebant omnes Judæi, etiam septuagesimæ, ut ait Comestor, jejuna ab occasu solis illius diei noni usque ad solem occidentem diei decimæ sequentis; item abstinere ab omni opere servili, etiam a præparatione ciborum. Colligitur id ex γ . 29: *Affligetis animas vestras, nullumque opus facietis.* Et infra cap. XXIII, 27, et præsertim γ . 32: *Affligetis animas vestras die nono mensis: a vespera ad vesperam celebrabitis sabbata vestra.* Addunt Hebræi, se illo die debere etiam abstinere a potu inebriativo, ab uxoribus, et a balneis. Ordo autem et ritus cæremoniarum, quæ isto die adhibebantur, erat hujusmodi:

1. Pontifex veniebat ad tabernaculum vel templum cum vitulo, quem debebat offerre pro suo peccato et peccatis totius familiæ suæ, toto anno admissis. Dicitur enim γ . 5: *Vitulum pro peccato offeret, et arietem in holocaustum.* Ubi \rightarrow offeret intelligi debet dictum per anticipationem, et versus seq. per transpositionem, juxta dicta cap. XXX Exod. Q. 2, in respons. ad Obj. III: nam alias sequeretur, quod statim utrumque immolasset; cum tamen prius esset immolandum vitulus, et ejus sanguis inferendus in Sanctum sanctorum, et diu post immolandum aries; ut patebit ex dicendis. Vitulus etiam non statim immolabatur, sed prius

2. Pontifex induebatur vestibus sacris, ut dicitur γ . 4, non tamen pontificalibus: quia hoc festum non erat lætitiæ, sed mœroris, pœnitentiæ et afflictionis. Dicit etiam Abulensis, quem sequuntur Cajetanus et

Sa, pontificem non potuisse tunc portare laminam auream, in fronte cum insculpto nomine Dei, et reete; quia γ . 4 tantum dicitur: *Tunica linea vestiatur, fepinalibus lineis verenda celabit, accingetur zona linea, cidarim lineam imponet capiti.*

3. Quando pontifex indutus erat vestibus simplicis sacerdotis, aliqui ex senioribus populi offerebant nomine totius populi duos hircos pro peccato, et unum arietem in holocaustum ut habetur γ . 5.

4. Postquam pontifex obtulisset suum vitulum, et orasset pro se et pro domo sua, id est pro tota familia levitarum (nam hi non intelliguntur nomine populi, sed ad pontificis domum spectant) duos hircos statuebat coram Domino in ostio tabernaculi, ut habetur γ . 6 et 7; γ . 8: *Mittensque super utrumque (id est super ambos hircos copulatum) sortem, unam Domino et alteram capro emissario; γ . 9: Cujus exierit sors Domino, offeret illum pro peccato.* Hic hircus Domino immolandum manebat ad ostium tabernaculi cum aliis victimis. Mox pontifex jugulabat suum vitulum pro peccato suo et omnium levitarum, et istum hircum, super quem sors ceciderat, pro peccato populi. Deinde sanguinem utriusque victimæ accipiebat permixtum in craterem (vel forte separatim in distinctis vasculis) et intrans in Sanctum sanctorum, aspergebat septies contra propitiatorium (et hoc semel, si sanguis utriusque erat permixtus in uno vasculo; vel si erat separatim in duobus vasculis, debebat bis septies aspergere) orabatque pro peccatis tam suis, quam populi, ut colligitur ex γ . 14, 15 et 17. Eodem sanguine tingebat cornua altaris thymiamatis, ut eruitur ex cap. IV, 18.

Dum autem cum illo sanguine intrabat in Sanctum sanctorum, vel potius antequam intraret, debebat assumere thuribulum, illudque implere prunis, et accipere manum plenam thymiamate, et sic intrare in Sanctum sanctorum, ibique thymiamata illud incendere, ut dicitur γ . 12, et postea intrare cum sanguine vituli et hirci, ut dicitur γ . 14 et 15. Hinc Collige quod ad minus bis illo die debuerit intrare Sanctum sanctorum; primo cum thuribulo et thymiamate, secundo cum sanguine.

Dices: Poterat omnia simul facere.

R. Neg. assumpt. Nam una manu debebat gestare thymiamata, altera thuribulum: qua igitur portasset vas vel vascula cum sanguine?

Nec dicas quod aliquis ipsum adjuvaret, nam nemo poterat tunc esse in tabernaculo; ut dicitur γ . 17.

Denique ex sanctuario rediens ad atrium, sive ad ostium tabernaculi, caprum emissarium offerebat Domino, confitendo et capiti ejus imprecando omnia peccata Israelitarum (secundum species delictorum quæ sciebat in populo regnare) mox per certum hominem dimittebat caprum in desertum, ut ibi caper ille emissarius devoraretur a bestiis, atque ita, quasi piaculum populi, lueret pœnas peccatis populi debitas, et in ipsum translatas.

His omnibus peractis, pontifex exuebat vestes sa-

cerdotales, et lavabat carnem suam, γ . 24, in loco sancto (id est in atrio ubi, erat labrum æneum, nam in tabernaculo non erat aqua), non quia contraxerat aliquam immunditiam, nam tunc non potuisset amplius illo die ministrare, cum omnis immunditia duraret usque ad vesperam; sed ut hac cæremonia ostenderet, et se et populum jam a sordibus suorum peccatorum esse ablutos et mundatos. Unde festum illud luctus jam mutabatur quasi in festum gaudii, et pontifex induebat se vestibus suis pontificalibus, et duos arietes, de quibus γ . 5 et 5, offerebat in holocaustum.

QUESTIO III. — CUI OBLATUS FUERIT CAPER EMISSARIUS.

Nota quod, ubi nos hic habemus γ . 8: *Mittensque super utrumque sortem, unam Domino, alteram capro emissario,* in hebræo pro capro emissario habetur *Azazel.* Circa hanc dictionem varia oritur interpretatio: nam potest varia significare, ut *fortem, caprum emissarium,* etc. Hinc

Aliqui dicunt, sensum istius textus esse, quod traherentur duæ sortes super duos istos capros, quarum una erat pro Domino; et ille caper super quem sors Domini ceciderat, immolabatur Domino: altera sors erat pro forti, et sic alter caper immolabatur forti, id est, ut putant, dæmoni; quia ut dicitur Job XLI, 24: *Non est super terram potestas quæ comparetur ei.* Sed hoc omnino falsum est et horribile, ut dicit Abulensis, quod Deus mandaret aliquem præter se adorari: ac proinde hæc expositio blasphema est.

Alii dicunt, quod ille hircus non offerretur diabolo propter se, sed ne noceret hominibus: et hæc pariter expositio Deo injuriosa est, quasi ipse non posset eripere suos cultores a dæmonibus, et propterea cogentur colere dæmonem, ne noceret eis. Itaque non immolabatur hircus ille in honorem *Azazel,* id est dæmonis; quia Scriptura non dicit quod hircus ille debuerit immolari, sed quod debuerit mitti in desertum.

Rabbi Abraham Francus, Judæus, Hispanus, inter suos doctissimus, dicit quod *Azazel* significet *pro forti,* id est pro diabolo, ita ut illum hircum offerrent, non diabolo, sed Deo, ut ipsos liberaret a potestate diaboli: et sic ambo hirci offerebantur Deo, unus pro peccato, ut eis peccata remitteret; alter ut eos a diabolo liberaret, ne ejus suggestionibus in priora peccata relaberentur.

Hæc expositio est quidem pia et docta, sed non convenit cum textu; quia Deus hic ponitur tanquam una pars pro qua mittebatur sors, et *Azazel* tanquam altera pars: at vero juxta illam expositionem, utrumque hircus immolabatur Deo, ita ut una sors poneretur pro hircu qui immolabatur pro peccato, altera pro hircu ut Deus Judæos liberaret a potestate diaboli. Item juxta illam expositionem primus hircus immolabatur pro peccatis præteritis, alter vero pro peccatis futuris: sed hoc falsum esse patet ex γ . 21,